

УДК 343.36

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.82>

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ АДВОКАТІВ: АНАЛІЗ ВИДІВ

Бабич М.В.,*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства**Навчально-наукового інституту права**Сумського державного університету*

ORCID: 0009-0006-0028-8333

Бабич М.В. Кримінальні правопорушення проти адвокатів: аналіз видів.

Дана стаття присвячена комплексному аналізу різних видів кримінальних правопорушень, які можуть вчинятися проти адвокатів у зв'язку з їхньою професійною діяльністю з надання правової допомоги.

Аналізуючи статус адвоката як потерпілого відповідно до статті 397 Кримінального кодексу України. Стаття пропонує зосередити увагу на чотирьох основних аспектах. По-перше, детально розглянуто питання втручання в діяльність захисника чи представника особи з підсумковим висновком, що однією з ключових гарантій діяльності адвоката є встановлення кримінальної відповідальності за втручання в роботу цих суб'єктів правозахисної діяльності. Проаналізовано об'єкт, об'єктивну та суб'єктивну сторони цього кримінального правопорушення, а також санкції, які передбачені за його вчинення. По-друге, розглянуто погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи з використанням статті 398 Кримінального кодексу України як основного інструменту для забезпечення безпеки діяльності захисників та представників під час надання правової допомоги. Описано елементи складу цього правопорушення та встановлені санкції, які застосовуються у разі його вчинення. Дана стаття пропонує докладний аналіз обох аспектів кримінального правопорушення з метою виявлення його особливостей та наслідків у сучасному правовому середовищі.

По-третє, детально розглядається стаття 399 Кримінального кодексу України «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи». Аналізуються об'єктивна та суб'єктивна сторони складу кримінального правопорушення, а також кваліфікуючі ознаки. Особливий акцент робиться на формах прояву об'єктивної сторони – знищення або пошкодження майна захисника, представника особи чи їхніх близьких родичів. Санкції за такі дії передбачають штраф, пробацію, обмеження або позбавлення волі залежно від тяжкості наслідків.

По-четверте, окремо вивчається стаття 400 Кримінального кодексу України «Посягання

на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги». Аналізується склад цього кримінального правопорушення, що полягає у вбивстві або замаху на вбивство захисника, представника чи їхніх близьких родичів через професійну діяльність.

Ключові слова: адвокати, кримінальні правопорушення, перешкодження діяльності, погрози, тілесні ушкодження, знищення майна, вбивство, професійна діяльність, правова допомога.

Babych M.V. Criminal offenses against lawyers: analysis of types.

This article is devoted to a comprehensive analysis of various types of criminal offenses that may be committed against lawyers in connection with their professional activities in providing legal assistance. By analysing the status of a lawyer as a victim according to Article 397 of the Criminal Code of Ukraine, the article suggests focusing on two main aspects. Firstly, the issue of interference with the activities of a defender or representative of a person is thoroughly examined, with the concluding remark that one of the key guarantees of a lawyer's activity is the establishment of criminal liability for interfering with the work of these subjects of human rights protection. The object, objective, and subjective sides of this criminal offense are analysed, as well as the sanctions provided for its commission. Secondly, the threat or violence against a defender or representative of a person using Article 398 of the Criminal Code of Ukraine as the main instrument to ensure the safety of defenders and representatives during the provision of legal assistance is discussed. The elements of this offense and the sanctions imposed in case of its commission are described.

The article also thoroughly examines Article 399 of the Criminal Code of Ukraine, "Intentional Destruction or Damage to the Property of a Defender or Representative of a Person." The objective and subjective sides of the criminal offense are analysed, along with qualifying features. Special emphasis is placed on the manifestations of the objective side – destruction or damage to

the property of a defender, representative of a person, or their close relatives. Sanctions for such actions include fines, probation, restrictions, or deprivation of liberty depending on the severity of the consequences.

Furthermore, Article 400 of the Criminal Code of Ukraine, "Attack on the Life of a Defender or Representative of a Person in Connection with Activities Related to the Provision of Legal Assistance," is studied separately. The composition of the crime, which consists of murder or attempted murder of a defender, representative, or their close relatives due to professional activities, is analysed.

Key words: lawyers, criminal offenses, interference with activities, threats, bodily harm, property destruction, murder, professional activities, legal assistance.

Постановка проблеми. Згідно зі частиною 3 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на гарантії на основі цілковитої рівності, зокрема, мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту і спілкуватися з обраним самим ним захисником [1].

На національному рівні, враховуючи значущість цього права, воно закріплено у статті 59 Конституції України, відповідно до якої кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [2].

Таким чином, належне здійснення адвокатської діяльності є невід'ємною складовою забезпечення права на захист, гарантованого міжнародними договорами та Конституцією України. Проте, на жаль, адвокати нерідко стикаються з різними формами протиправного тиску та перешкод під час виконання своїх професійних обов'язків. Кримінальний кодекс України передбачає низку статей, що встановлюють відповідальність за посягання на діяльність захисників та представників особи.

Стан опрацювання. Загалом, питання кримінальних правопорушень проти адвокатів активно опрацьовується як на законодавчому рівні, так і в науковій літературі. У науковій літературі питання кримінальної відповідальності за втручання в діяльність захисників та представників осіб досліджувалося такими авторами, як Д.О. Балобанова, Т. Колягіна, О. Панченко.

Мета даної статті – комплексний аналіз видів кримінальних правопорушень проти адвокатів, передбачених Кримінальним кодексом України.

Виклад основного матеріалу. Ефективне функціонування адвокатури як незалежного ін-

ституту неможливе без чітко визначеної системи гарантій її діяльності. До таких гарантій належать: заборона проведення огляду, розголошення, вилучення чи витребування документів, пов'язаних з адвокатською діяльністю; заборона залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час оперативно-розшукових заходів або слідчих дій, якщо це співробітництво може призвести до розкриття адвокатської таємниці; заборона на притягнення адвоката до кримінальної чи іншої відповідальності або погрози такою відповідальністю у зв'язку з його професійною діяльністю [3, с. 195].

Професія адвоката є важливим напрямком юридичної діяльності, що регулюється як спеціальним законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», так і положеннями Кримінального кодексу України. Це забезпечує належний захист під час виконання ними професійних обов'язків. Така система правового регулювання покликана захищати адвокатів від протиправних дій під час виконання ними професійних обов'язків [4, с. 106].

Аналіз тексту Кримінального кодексу України дозволив виділити чотири кримінальні правопорушення проти адвокатів:

- 1) втручання в діяльність захисника чи представника особи (стаття 397 Кримінального кодексу України);
- 2) погроза або насильство щодо захисника чи представника особи (стаття 398 Кримінального кодексу України);
- 3) умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (стаття 399 Кримінального кодексу України);
- 4) посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (стаття 400 Кримінального кодексу України).

На кримінально-правовому аналізі кожної із цих статей пропонуємо зосередити особливу увагу. По-перше, втручання в діяльність захисника чи представника особи (стаття 397 Кримінального кодексу України). Однією з ключових гарантій діяльності адвоката, як зауважує, Д. Балобанова є встановлення кримінальної відповідальності за втручання в роботу цих суб'єктів правозахисної діяльності [3, с. 195].

Розглянемо елементи складу цього кримінального правопорушення. Об'єкт правопорушення – суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням належного здійснення правової допомоги та дотриманням гарантій діяльності захисників і представників.

Об'єктивна сторона передбачає здійснення активної дії: вчинення перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх

діяльності та професійної таємниці. Діяння вчиняється у будь-якій формі перешкоджання або порушення гарантій. Суб'єкт правопорушення у частині 1 – загальний суб'єкт (будь-яка особа), а у частині 2 – спеціальний суб'єкт (службова особа). Суб'єктивна сторона – умисна форма вини. Кваліфікуючі ознаки (частина 2 статті 397 Кримінального кодексу України): вчинення правопорушення службовою особою з використанням свого службового становища.

Санкції за вчинення цього правопорушення передбачають штраф, виправні роботи, пробаційний нагляд, обмеження волі, а для службових осіб – додатково позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

По-друге, погроза або насильство щодо захисника чи представника особи (стаття 398 Кримінального кодексу України). Ця стаття передбачає відповідальність за погрози або заподіяння шкоди захисникам, представникам осіб або їх близьким родичам у зв'язку з діяльністю із надання правової допомоги. Розглянемо склад кримінального правопорушення за частинами. Відповідно до частини 1 статті 398 Кримінального кодексу України об'єктом є суспільні відносини щодо забезпечення безпеки діяльності захисників та представників під час надання правової допомоги. Об'єктивна сторона полягає у погрозі вбивством, насильством або знищенням/пошкодженням майна. Суб'єкт – загальний. А суб'єктивна сторона – прямиї умисел.

Згідно з частиною 2 статті 398 Кримінального кодексу України об'єктивна сторона полягає в умисному заподіянні захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги. А відповідно до частини 3 цієї статті кримінально карані є умисне заподіяння тим самим особам у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, тяжкого тілесного ушкодження [5]. Санкції передбачають пробаційний нагляд, обмеження волі та позбавлення волі на різні строки в залежності від тяжкості наслідків.

Аналізуючи статус адвоката як потерпілого відповідно до статті 398 Кримінального кодексу України, правоохоронні органи зобов'язані враховувати, що у разі вчинення погроз чи насильства щодо адвоката, дії винних осіб повинні бути кваліфіковані за статтею 398 Кримінального кодексу України не лише у випадку, коли адвокат виступає захисником у кримінальному провадженні або здійснює представництво фізичних чи юридичних осіб у судах, але й у ситуаціях, коли адвокат є представником особи – свідка, потерпілого, заявника у кримінальному провадженні. Також це стосується випадків, коли адвокат

здійснює представництво інтересів фізичних та юридичних осіб в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, або представляє інтереси фізичних та юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних та міжнародних судових органах. Окрім цього, це стосується ситуацій, коли адвокат захищає права, свободи та законні інтереси викривача у зв'язку з повідомленням інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення [6].

По-третє, умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (стаття 399 Кримінального кодексу України). Об'єкт цього діяння – це відносини щодо охорони права власності захисників, представників та їх близьких родичів. Формами об'єктивної сторони є умисне знищення або пошкодження майна; ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом або якщо заподіяно шкоду в особливо великих розмірах; ті самі дії, що спричинили загибель людей, завдали тяжких тілесних ушкоджень або інші тяжкі наслідки. Дана норма є спеціальною по відношенню до норми статті 194 Кримінального кодексу України. У 2021 році Верховний Суд роз'яснив деякі особливості кваліфікації умисного знищення чи пошкодження чужого майна за статтею 194 Кримінального кодексу України, які варто враховувати і під час кваліфікації спеціальних норм. Ключові положення можна узагальнити таким чином: для кваліфікації за частиною 2 статті 194 Кримінального кодексу України не має правового значення розмір спричиненої майнової шкоди. Визначальною є сам спосіб вчинення кримінально протиправного діяння – підпал, вибух чи інший загальнонебезпечний спосіб, який свідчить про більшу суспільну небезпеку порівняно зі спричиненням шкоди у великих розмірах. При знищенні чи пошкодженні майна шляхом підпалу чи вибуху обов'язковою ознакою є сам спосіб вчинення діяння, а не розмір заподіяної шкоди [7].

Суб'єкт – завжди загальний. Суб'єктивна сторона для діянь, відповідальність за вчинення яких передбачена частинами 1 та 2 аналізованої статті, – це прямиї умисел, а для діяння, передбаченого частиною 3 статті 399 кримінального кодексу України характерна змішана форма вини (умисел щодо діяння і необережність щодо наслідків) [5].

По-четверте, посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (стаття 400 Кримінального кодексу України). Об'єкт – життя захисника, представника або їх близьких у зв'язку з наданням правової допомоги. Об'єктивна сторона – вбивство або замах

на вбивство. Суб'єкт – загальний. Суб'єктивна сторона – прямий умисел [5].

У 2023 році, згідно з інформацією про кримінальні правопорушення проти адвокатів, було відкрито 100 кримінальних проваджень. Однак жодне з них не було передано до суду з обвинувальним актом, і жодній особі не було оголошено про підозру. Це може вказувати на негласний саботаж з боку органів прокуратури та досудового розслідування. Такий висновок зробив Комітет Національної асоціації адвокатів України з питань кримінального права та процесу на основі аналізу Єдиного звіту Офісу Генерального прокурора про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2023 року [8].

Нами також було проаналізовано судову практику за останні п'ять років, проте, ми не знайшли жодного вироку за статтею втручання в діяльність захисника чи представника особи. Але чи дійсно ці діяння не вчиняються? Причини такої латентності потребують детального аналізу. Однією з можливих причин є недостатня ефективність роботи правоохоронних органів, зокрема, прокуратури та досудового розслідування, які можуть не приділяти належної уваги розслідуванню кримінальних правопорушень проти адвокатів. Іншою причиною може бути низька поінформованість адвокатів про їхні права та механізми захисту, що призводить до недостатнього використання можливостей звернення до правоохоронних органів.

Також можливі випадки, коли адвокати не звертаються з повідомленнями про вчинення проти них кримінальних правопорушень через страх репресій. Недостатня кількість судових вироків може свідчити про наявність системних проблем у сфері забезпечення прав і гарантій діяльності адвокатів, що вимагає комплексного підходу до їх вирішення.

Таким чином, необхідно не лише вдосконалити законодавчу базу, а й підвищувати рівень обізнаності адвокатів щодо їхніх прав, покращувати роботу правоохоронних органів та судів, а також запроваджувати ефективні механізми контролю за дотриманням прав адвокатів на практиці.

Висновки. Забезпечення належних умов для здійснення адвокатської діяльності є запорукою реалізації права на захист та верховенства права. Кримінальний кодекс України містить спеціальні норми, спрямовані на протидію різним формам протиправних посягань на адвокатів у зв'язку з їхньою професійною діяльністю. Проте статистичні дані та судова практика свідчать про недостатню ефективність застосу-

вання цих норм на практиці. Для подолання цієї проблеми необхідні системні зусилля з боку органів правопорядку, судової влади та інститутів адвокатури задля неухильного дотримання гарантій адвокатської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Міжнародний документ від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 11.06.2024).
2. Конституція України : Закон № 254к/96-ВР від 28 червн. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Балобанова Д.О. Втручання в діяльність захисника (адвоката) чи представника особи: кримінально-правовий та кримінологічний вимір. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. 2023. Вип. 63. С. 195–205.
4. Колягіна Т. Відповідальність за втручання в діяльність захисника за кримінальним законодавством України та зарубіжних держав. Порівняльний аналіз. *Публічне право*. 2018. № 4 (32). С. 104–110.
5. Кримінальний кодекс України : № 2341-III від 05 квіт. 2001 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
6. Панченко О.В. Погрози або насильство стосовно захисника чи представника особи: системний аналіз випадків. *Адвокатура, новини, правоохоронні органи*. 2023. 22 березня. URL: <https://advokatpost.com/pohrozy-abo-nasyilstvostosovno-zakhysnyka-chy-predstavnyka-osoby-systemnyj-analiz-vypadkiv/> (дата звернення: 11.06.2024).
7. Баконіна О. Верховний Суд роз'яснив деякі особливості кваліфікації дій щодо умисного знищення чужого майна. *Юрліга : вебсайт*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/200838_vs-rozyasniv-deyak-osoblivost-kvalifikats-dy-shchodoumisnogo-znishchennya-chuzhogo-mayna (дата звернення: 11.06.2024).
8. Правоохоронці саботують розслідування злочинів проти адвокатів. *Національна асоціація адвокатів України : вебсайт*. URL: <https://unba.org.ua/news/8701-pravoohoronci-sabotuyut-rozsliduvannya-zlochyniv-proti-advokativ-komitet-naau.html> (дата звернення: 11.06.2024).